

УДК 94(477):351.862.4:316.647.6:323.281"1972/1973"
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-2>

Богдан ПАСКА,
 orcid.org/0000-0002-5452-5254
 кандидат історичних наук,
 асистент кафедри історії України і методики викладання історії
 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
 (Івано-Франківськ, Україна) paskabogdan@i.ua

СІЧНЕВИЙ ПОГРОМ УКРАЇНСЬКОГО ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ 1972 р.: ДО ПИТАННЯ ПРО ХРОНОЛОГІЮ І МАСШТАБИ

Стаття присвячена аналізу хвилі арештів української дисидентської інтелігенції в січні 1972 р. Метою дослідження є уточнення хронології та масштабів січневого погрому українських інакодумців 1972 р. на основі доповідних записок та спеціальних повідомлень Комітету державної безпеки (КДБ) із Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ). Методологічною основою статті є принципи об'єктивності, історизму, всебічності, наступності, а також комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше наведено точний перелік українських дисидентів, які потрапили за трати в ході січневої хвилі репресій 1972 р., встановлено вірну хронологію подій. Автор приходить до висновку, що ця хвиля була результатом більш ніж піврічної підготовки КДБ, яка включала відкриття справи групової розробки «Блок», спостереження та документацію активності ключових учасників руху опору, створення плану репресивних дій. Зручним приводом для початку репресій став візит до УРСР представника української діаспори Ярослава Добоша та його задокументовані спецслужбою зустрічі із дисидентами. Спецоперація КДБ щодо проведення затримань у середовищі української інтелігенції була санкціонована вищим керівництвом Центрального комітету (ЦК) Комуністичної партії України (КПУ). Абсолютна більшість затримань відбулися в хронологічному проміжку 12–14 січня в два етапи: 12–13 січня – удар по лідерах українського національного руху у Києві та Львові; 14 січня – по київському середовищу загальнодемократичного руху. Всього у січні 1972 р. за трати потрапили включно із Я. Добошем 20 осіб, в числі яких найбільш активні учасники київського та львівського осередків українського шістдесятницького правозахисту (11 із них – об'єкти справи «Блок», 4 – їх контакти, 3 – представники загальнодемократичного руху). Січневі арешти стали початком найбільш масштабної репресивної кампанії проти українського дисидентства, яка тривала протягом 1972–1973 рр.

Ключові слова: український дисидентський рух, радянський режим, Комітет державної безпеки (КДБ), «генеральний погром» 1972–1973 рр., репресії, справа «Блок».

Bohdan PASKA,
 orcid.org/0000-0002-5452-5254
 Candidate of Historical Sciences,
 Assistant at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 (Ivano-Frankivsk, Ukraine) paskabogdan@i.ua

THE JANUARY POGROM OF THE UKRAINIAN DISSIDENT MOVEMENT IN 1972: ON THE QUESTION OF CHRONOLOGY AND SCALE

The article is devoted to the analysis of the wave of arrests of Ukrainian dissident intellectuals in January 1972. The purpose of the study is to clarify the chronology and scale of the January pogrom of Ukrainian dissidents in 1972 on the basis of special reports of the State Security Committee (KGB) from the Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine (SSA SSU). The methodological basis of the article is the principles of objectivity, historicism, comprehensiveness, continuity, as well as a set of general scientific and special historical methods. The scientific novelty of the study is that for the first time an accurate list of Ukrainian dissidents who were imprisoned during the January wave of repressions in 1972 is given, and a correct chronology of events is established. The author concludes that this wave was the result of more than six months of KGB training, which included opening a case of group development "Block", monitoring and documenting the activities of key members of the resistance movement, creating a plan of repressive action. A convenient reason for the beginning of repressions was the visit to the Ukrainian SSR of the representative of the Ukrainian diaspora Yaroslav Dobosh and his meetings with dissidents documented by the special services. The KGB's special operation to detain Ukrainian intellectuals was authorized by the top leadership of the Central Committee (CC) of the Communist Party of Ukraine (CPU). The vast majority of detentions took place in the chronological period of January 12–14 in two stages: January 12–13 – a blow to the leaders of the Ukrainian national movement in Kyiv and Lviv; January 14 – to

the Kyiv center of the general democratic movement. In January 1972, a total of 20 people, including Ia. Dobosh, were imprisoned. Among them were the most active participants of the Kyiv and Lviv centers of the Ukrainian Sixties human rights movement (11 of them are objects of the "Block" case, 4 are their contacts, and 3 are representatives of the general democratic movement). The January arrests marked the beginning of the largest repressive campaign against Ukrainian dissent, which lasted from 1972 to 1973.

Key words: *Ukrainian dissident movement, Soviet regime, State Security Committee (KGB), the "general pogrom" of 1972–1973, repressions, the case "Block".*

Постановка проблеми. У 1972–1973 рр. відбулась найбільша репресивна акція радянського режиму проти українського дисидентського руху, відома як «генеральний погром» та «друга хвиля арештів». Вона була реакцією влади на зростання активності національної інтелігенції із середовища шістдесятницького правозахисту на рубежі 1960–1970-х рр. та була складовою загальносоюзної кампанії із «закручування гайок» та придушення інакодумства. Арешти відбувалися в руслі реалізації справи оперативної групової розробки Комітету державної безпеки (КДБ) при Раді Міністрів (РМ) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) «Блок». Перший етап спецоперації датується січнем 1972 р., коли було заарештовано найбільш знакових учасників українського дисидентства. Незважаючи на чималу кількість наукових праць, присвячених цій трагічній сторінці в історії України, не до кінця з'ясованим є питання встановлення точної хронології та масштабів репресій.

Аналіз основних досліджень. Січневі арешти 1972 р. знайшли досить значне висвітлення в українській історіографії. Грунтовний аналіз цієї хвилі репресій знаходимо у працях Юрія Курносова, Георгія Касьянова, Анатолія Русначенка, Олега Бажана та Юрія Данилюка, Юрія Зайцева, Бориса Захарова та Євгена Захарова та ін. Зокрема, Ю. Курносов подавав інформацію про те, що протягом січня – травня 1972 р. було заарештовано понад 100 осіб; під час аналізу затримань, здійснених саме в січні 1972 р., він згадував прізвища Івана Світличного, Івана Дзюби, Вячеслава Чорновола, Василя Стуса та Євгена Сверстюка (Курносов, 1994, с. 154–155). Георгій Касьянов іменував період активізації політичних репресій 1972–1973 рр. «генеральним погромом» та вказував на те, що в січні 1972 р. працівники КДБ заарештували бл. 20 осіб (у Львові – В. Чорновола, Ірину Калинець, Івана Геля, Стефанію Шабатуру, Михайла Осадчого, у Києві – Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Зіновію Франко, Леоніда Плюща, Василя Стуса) (Касьянов, 2019, с. 150–156). Анатолій Русначенко писав про хвилю арештів української інтелігенції 12–13 січня 1972 р., яка відбулася «по всій Україні». На його думку, до слідчих ізоляторів КДБ тоді потрапило

теж бл. 20 осіб, серед яких І. Світличний, Є. Сверстюк, З. Франко, Л. Плющ, В. Стус, В. Чорновіл, Ірина Калинець, І. Гель, С. Шабатура, М. Осадчий (Русначенко, 1998, с. 190). У праці О. Бажана та Ю. Данилюка без уточнення конкретного періоду вказувалося, що в ході проведення масштабної операції проти українського національного руху першими було заарештовано 23 особи. До цього числа дослідники відносили одеських дисидентів Ніну Строкату, Олексія Притику та Олексія Різніківа, яких затримали ще у 1971 р., а також Миколу Холодного, Івана Дзюбу, Ігоря Калинця, підданих арешту протягом лютого – серпня 1972 р. (Бажан, Данилюк, 2000, с. 197–198). Юрій Зайцев в контексті аналізу «другої хвилі погрому антирежимної опозиції» події 12 січня 1972 р. трактував як скоординовану акцію ізоляції активних опозиційних діячів. Вчений вказував на те, що поодинокі арешти відбувалися також на протязі наступних двох тижнів із цієї дати. У списку затриманих осіб дослідник наводить 24 прізвища дисидентів Київщини, Львівщини та Івано-Франківщини (Зайцев, 2015–2016, с. 117). Дослідники Б. Захаров та Є. Захаров початкову хвилю арештів у ході «генерального погрому» датують 12–20 січня 1972 р. та наводять 15 прізвищ дисидентів, затриманих КДБ протягом цього хронологічного проміжку (Захаров, 2022).

Таким чином, у сучасній українській історіографії існує своєрідний консенсус щодо приблизної кількості заарештованих у січні 1972 р. представників української інтелігенції – бл. 2-х десятків осіб (наводяться цифри від 15 до 24). Проте наявні певні розбіжності щодо точної кількості ув'язнених, часу їх затримання й арешту. Наведені різними вченими списки арештованих представників інтелігенції мають окремі хиби та дещо відрізняються між собою. Зокрема, чимало дослідників включають до числа репресованих осіб Зіновію Франко, яка, як свідчить документація КДБ, не піддавалася затриманню чи арешту в січні 1972 р. (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 141). Ключовою причиною такого стану речей є використання дослідниками у якості джерел в першу чергу матеріалів самвидавних часописів «Український вісник» та «Хроніка поточних подій», діаспорних журналів, спогадів учасників

дисидентського руху. Для того, щоб встановити точні масштаби та реконструювати хронологію січневих арештів 1972 р., вважаємо за необхідне розширити джерельну базу дослідження цієї проблеми за рахунок раніше засекречених матеріалів ф. 16 Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ).

Мета статті – уточнення хронології та масштабів січневого погрому українських інакодумців 1972 р. на основі доповідних записок та спеціальних повідомлень КДБ із ф. 16 ГДА СБУ.

Виклад основного матеріалу. Керівництво КДБ при РМ УРСР на чолі з Віталієм Федорчуком розпочало активну підготовку до проведення широкомасштабної репресивної акції проти середовища українського шістдесятницького правозахисту як мінімум з літа 1971 р. Зокрема, 16 липня цього року питання боротьби із «націоналістичними елементами» розглядалося на засіданні Колегії КДБ за участю керівних працівників обласних управлінь спецслужби. Було прийнято рішення про посилення боротьби проти учасників українського національного руху, з цією метою заведено справу групової розробки під назвою «Блок» (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1020, арк. 114). Об'єктами цієї справи стали 24 найбільш активні, на думку керівництва КДБ, учасники руху – літературні критики Іван Світличний, Іван Дзюба і Євген Сверстюк, інженер-геодезист Іван Русин, інженер Зіновій Антонюк, науковець Юлій Шелест, лікар Микола Плахотнюк, художник-реконструктор Олександр Сергієнко, перекладач Григорій Кочур, слюсар заводу електронно-обчислювальних машин Віктор Кукса, поет Василь Стус, довголітній політв'язень Данило Шумук, журналіст Вячеслав Чорновіл, бібліотекар Богдан Горинь, технік управління гірських річок Іван Гель, літературний редактор Михайло Осадчий, поети Григорій Чубай та Ігор Калинець, працівниця музею Людмила Шереметьєва, художник Опанас Заливаха, мікробіологиня Ніна Строката, працівник музею Ігор Герета, скульптор Іван Гончар та філологиня Зіновія Франко (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1020, арк. 116–127). Для здійснення «розробки» об'єктів та координації дій репресивних органів було створено спеціальну оперативну групу. На основі постанови ЦК Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) від 28 червня 1971 р. та пропозицій республіканського КДБ 27 липня ЦК КПУ затвердив постанову «Про заходи по протидії нелегальному розповсюдженню антирадянських та інших політично шкідливих матеріалів», яка слугувала юридичним обґрунтуванням репресій (ГДА СБУ,

ф. 16, спр. 1020, арк. 115). А вже 9 серпня органами КДБ було порушено кримінальну справу за фактом створення та розповсюдження самвидавного часопису «Український вісник», який в очах влади був однією із ключових загроз радянському режиму в УРСР (Бажан, 2013, с. 32).

До листопада 1971 р. з легкої руки працівників КДБ серед об'єктів справи «Блок» опинилися також Олександр Мартиненко, Оксана Мешко, Леонід Селезненко, Ірина Стещенко, Надія Світлична та Михайло Горинь (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1028, арк. 348–349). Було здійснено перевірку 830 контактів об'єктів справи, які потрапили в поле зору КДБ та були піддані профілактиці за справою «88» ще в ході «першої хвилі арештів» протягом 1965–1966 рр. З їх числа взято у розробку та перевірку 77 осіб. Ведення розробки українських дисидентів за справою «Блок» доручили спеціально створеному в 5-му Управлінні КДБ при РМ УРСР відділенню, до складу якого увійшли 15 оперативних працівників. Станом на листопад 1971 р. у процесі розробки перебував комплексний план агентурно-оперативних заходів по справі «Блок». Передбачалося продовження документування активності дисидентів, а у майбутньому – «припинення їх ворожої діяльності» (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1028, арк. 350–351, 379). Очевидно, саме цей план і ліг в основу репресивної акції в січні 1972 р.

Приводом для здійснення погрому українських інакодумців став візит до УРСР члена діаспорної організації Спілка української молоді (СУМ), громадянина Бельгії Ярослава Добоша та його контакти із представниками дисидентського руху. Протягом 29 грудня 1971 р. – 2 січня 1972 р. він перебував у Києві, де мав зустрічі із І. Світличним, З. Франко, Л. Селезненком, а 3–4 січня відвідав Львів та бачився зі Стефанією Гулик. Я. Добош збирав інформацію про арешти дисидентів Валентина Мороза та Ніни Строкатої, загальне становище українського національного руху (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 52–56). Такі поїздки представників української еміграції до УРСР та їх зустрічі з учасниками місцевого руху опору були досить частим та непоодиноким явищем наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. Проте в даному випадку зафіксовані контакти українських дисидентів із Я. Добошем стали для КДБ можливістю подати майбутню хвилю репресій як викриття цілої шпигунської мережі, пов'язаної із «закордонними національними центрами».

Ярослав Добош потрапив у поле зору КДБ під час спроби встановити контакт із І. Світличним у Києві. Увечері 4 січня у результаті спецопера-

ції його було знято з поїзда «Москва – Прага» на прикордонній ст. Чоп у Закарпатській обл. Наступного дня проведено особистий обшук Я. Добоша, у ході якого вилучено 8 фотоплівок із працею «Словник українських рим» українського політв'язня Святослава Караванського, книги авторства Івана Дзюби, українського поета міжвоєнного періоду Богдана-Ігоря Антонича, фотографії В. Мороза, В. Стуса та ін. матеріали. У ході допиту туриста працівники КДБ отримали необхідні для них дані про контакти об'єктів справи «Блок» із організаційними центрами української діаспори (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 52–55). Зрештою, Я. Добоша із санкції керівництва загальносоюзного КДБ 7 січня було затримано, а 10 січня – заарештовано за звинуваченням у шпигунстві. Станом на 7 січня працівники спецслужби вже документально фіксували контакти представника діаспори з українськими дисидентами для вирішення питання про їх арешт. До Львова за наказом керівництва республіканського КДБ було відправлено оперативну групу на чолі із заступником голови КДБ при РМ УРСР Миколою Трояком (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 56).

11 січня 1972 р. на стіл Першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста лягло спеціальне повідомлення від голови КДБ при РМ УРСР В. Федорчука із проханням дати згоду на початок активних репресивних дій проти об'єктів справи «Блок». План спецоперації КДБ передбачав проведення обшуків за справою Я. Добоша в осіб, які контактували з ним – І. Світличного, Л. Селезненка в Києві, С. Гулик у Львові. Одночасно планувалося відкрити кримінальну справу проти В. Чорновола у Львові, в ході якої реалізувати наявні оперативні дані про його ключову роль у виданні часопису «Український вісник». Обшуки мали відбутися у самого В. Чорновола, а також його контактів Ірини Калинець, С. Шабатури, І. Геля та Любомири Попадюк. У Києві працівники КДБ мали намір організувати із З. Франко «роботу щодо отримання її показів на своїх однодумців» та згодом використати цей факт для компрометації дисидентки у середовищі однодумців. Відповідно до затвердженого плану обшуки мали відбутися також на квартирах Д. Шумука та В. Стуса в Києві; вивчалось питання про доцільність обшуків у Є. Сверстюка, Н. Світличної, З. Антонюка та О. Мешко. Відповіддю П. Шелеста було одне слово «Згоден», написане в резолюції до цього документа (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 112–116).

Спецоперацію щодо реалізації справи «Блок» було розпочато 12 січня 1972 р. Цього дня працівники КДБ завдали одночасного удару по київ-

ському та львівському середовищам українського національного руху. У Києві відбулись обшуки на квартирах І. Світличного, Є. Сверстюка, З. Антонюка, Д. Шумука, Л. Селезненка, В. Стуса, Н. Світличної, О. Мешко та О. Сергієнка, особисті обшуки І. Дзюби (під час обшуку відвідав квартиру І. Світличного) та М. Плахотнюка (прийшов у гості до Д. Шумука). У Львові обшукували помешкання В. Чорновола, С. Шабатури, Ірини та Ігоря Калинців, І. Геля, Г. Чубая, М. Осадчого, С. Гулик, Л. Попадюк, А. Волицької. Було затримано 6-х дисидентів у Києві (І. Світличного, З. Антонюка, Д. Шумука, Л. Селезненка, В. Стуса та О. Сергієнка) та 5-х – у Львові та на Львівщині (В. Чорновола, С. Шабатуру, І. Геля, Ірину Калинець та М. Осадчого) (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 138–142). За важкохворим Є. Сверстюком кадебісти встановили посилений нагляд (зрештою, його таки було затримано 14 січня). Зіновія Франко, яку негласно запросили на допит до КДБ, вже в перший день під психологічним тиском почала давати потрібні владі покази на своїх однодумців (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 141). Очевидно, працівники КДБ в результаті тривалого спостереження за дисидентським середовищем знали, хто з інакодумців теоретично може не витримати тиску і зламатися.

Наступного дня, 13 січня, обшуки відбулися на квартирах І. Дзюби та М. Плахотнюка в Києві, а також поета Івана Коваленка у м. Боярка; двох останніх було затримано (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 255, 259). Під час проведення слідчих дій у помешканні І. Дзюби до нього завітав один із лідерів київського осередку загальнодемократичного руху Леонід Плющ, який збирав інформацію про репресії. З цією метою він відвідав також квартири І. Світличного та Є. Сверстюка. Вночі з 13 на 14 січня Л. Плющ здійснив телефонний дзвінок до московського правозахисника Петра Якіра, повідомив про проведені на території УРСР затримання та просив передати цю інформацію лідеру російських дисидентів академіку Андрію Сахарову. Вже 14 січня про нову хвилю репресій в Україні повідомили радіостанції «ВВС» та «Голос Америки». Реакцією зі сторони КДБ був удар по київському середовищу демократів. Протягом 14 січня відбулись обшуки у Л. Плюща, а також його знайомих С. Борщевського, К. Гільдман, Л. Середняк, А. Фельдмана, В. Рокецького (усіх було затримано) та Г. Сарматичької (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 256–257). Зрештою, в подальшому арешту було піддано тільки Л. Плюща, Л. Середняк та В. Рокецького, а С. Борщевського, К. Гільдман та А. Фельдмана

відпустили на волю (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 282).

Одночасно зі справою «Блок» керівництвом КДБ при РМ УРСР було прийнято рішення реалізувати також справу «Філіал», за яким раніше було взято в розробку декількох осіб, причетних до поширення часопису «Український вісник» – Юрія Кульчинського (м. Сарни), Георгія Кульчинського (м. Здолбунів, обидва – Рівненської обл.), Богдана Кульчинського та Віктора Шовкуна (обидва – м. Київ). Усі вони були знайомі з І. Світличним. За цією справою 14 січня проведено обшук та затримання Ю. Кульчинського у Сарнах, а 16 січня – обшуки у Г. і Б. Кульчинських, а також В. Шовкуна (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 259–260).

19 січня працівники Управління КДБ в Івано-Франківській обл. затримали священника Василя Романюка в с. Прутівка Снятинського р-ну, який був близьким контактом об'єктів справи «Блок»; наступного дня його було заарештовано (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 362).

У результаті слідчих дій протягом січня 1972 р. в Києві та Київській області було вилучено бл. 700 екземплярів самвидавних документів, 28 книг зарубіжного видання, 106 фотоплівок із забороненими документами, 95 бобін із магнітофонними записами та 6 друкарських машинок (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032, арк. 297). Водночас обсяги вилучених матеріалів у Львові та Львівській області були дещо меншими, але теж солідними. Тут до рук працівників КДБ потрапили 274 екземпляри самвидаву (в т. ч. 32 рукописні і 183 машинописні документи, які поширювалися на території УРСР і раніше, а також 7 вперше виявлених матеріалів), 30 книг закордонного видання, 7 фотоплівок та 12 бобін із магнітофонними записами «антирадянських» текстів, 2 друкарські машинки і 3 фотоапарати, які використовувалися для виготовлення документів (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1034, арк. 150–151). Назагал січневу хвилю репресій за масштабами цілком можна співставити із «першою хвилею арештів» – реалізацією КДБ при РМ УРСР справи групової розробки «88» у серпні–вересні 1965 р. (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 952, арк. 153–157).

Всього працівники КДБ затримали у січні 1972 р. 23 осіб включно із Я. Добошем, із яких арештовано було 20. З числа заарештованих 15 осіб були об'єктами або контактами об'єктів справи «Блок», 3 – належали до середовища київських демократів і 1 був об'єктом справи «Філіал» (див. таблицю). Територіальний зріз арештів був наступним: Київ та Київська обл. – 12 осіб, Львів та

Львівська обл. – 5 осіб, Рівненська обл. – 1 особа, Івано-Франківська обл. – 1 особа. Фактично основного удару в січні 1972 р. було завдано саме по київському та львівському осередках українського національного руху. Із 30-ти дисидентів, включених працівниками КДБ у липні–листопаді 1971 р. до числа об'єктів справи «Блок», у січні 1972 р. під арешт потрапили 11 осіб (більше третини) (табл. 1).

(ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1032; ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1034; ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1036; ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1038).

До кінця січня обвинувачення було оголошено Я. Добошу за ст. 57 КК УРСР («здійснення політичного шпигунства»), І. Світличному, Є. Сверстюку, З. Антонюку, М. Плахотнюку, Д. Шумуку, Л. Плющу, В. Чорноволу, І. Гелю, М. Осадчому, С. Шабатурі за ст. 62 («антирадянська агітація і пропаганда»), а В. Стусу та О. Сергієнку – за ст. 187 («поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад»). З-поміж арештованих тільки М. Плахотнюк під час допиту частково визнав свою вину, а інші – заперечили (ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1033, арк. 214). Перший етап спецоперації КДБ було завершено. У наступні місяці тривали слідчі дії (допити, обшуки, очні ставки) у справах заарештованих дисидентів, які завершилися судовими розправами над більшістю з них. Арешти активних учасників українського національного руху за справою «Блок» та іншими справами тривали і в подальшому протягом 1972–1973 рр.

Висновки. Отже, січневий погром українських дисидентів 1972 р. був результатом більш ніж піврічної підготовки КДБ, яка включала відкриття справи групової розробки «Блок», спостереження та документацію активності ключових учасників руху опору, створення плану репресивних дій. Зручним приводом для початку хвилі арештів став візит до УРСР представника української діаспори Я. Добоша та його задокументовані спецслужбою зустрічі із дисидентами. Спецоперація КДБ щодо проведення затримань у середовищі української інтелігенції була санкціонована вищим керівництвом ЦК КПУ. Абсолютна більшість затримань відбулися в хронологічному проміжку 12–14 січня в два етапи: 12–13 січня – удар по лідерах українського національного руху у Києві та Львові; 14 січня – по київському середовищу загально-демократичного руху. Всього у січні 1972 р. за грати потрапили включно із Я. Добошем 20 осіб, в числі яких найбільш активні учасники київського та львівського осередків українського шістдесятницького правозахисту (11 із них – об'єкти

Таблиця 1

№	Прізвище особи	Місце затримання	Дата затримання	Дата арешту	Означення у термінології КДБ
1.	Добош Ярослав	м. Чоп Закарпатської обл.	7 січня	10 січня	–
2.	Світличний Іван	Київ	12 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
3.	Антонюк Зіновій	Київ	12 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
4.	Шумук Данило	Київ	12 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
5.	Стус Василь	Київ	12 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
6.	Селезенко Леонід	Київ	12 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
7.	Сергієнко Олександр	Київ	12 січня	16 січня	Об'єкт справи «Блок»
8.	Чорновіл Вячеслав	Львів	12 січня	14 січня	Об'єкт справи «Блок»
9.	Гель Іван	м. Самбір Львівської обл.	12 січня	14 січня	Об'єкт справи «Блок»
10.	Осадчий Михайло	Львів	12 січня	16 січня	Об'єкт справи «Блок»
11.	Шабатура Стефанія	Львів	12 січня	14 січня	Контакт об'єктів справи «Блок»
12.	Калинець Ірина	Львів	12 січня	12 січня	Контакт об'єктів справи «Блок»
13.	Плахотнюк Микола	Київ	13 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
14.	Коваленко Іван	м. Боярка Київської обл.	13 січня	???	Контакт об'єктів справи «Блок»
15.	Сверстюк Євген	Київ	14 січня	15 січня	Об'єкт справи «Блок»
16.	Плющ Леонід	Київ	14 січня	17 січня	«Демократ»
17.	Рокецький Володимир	Київ	14 січня	17 січня	«Демократ»
18.	Середняк Любов	Київ	14 січня	17 січня	«Демократ»
19.	Кульчинський Юрій	м. Сарни Рівненської обл.	14 січня	???	Об'єкт справи «Філіал»
20.	Романюк Василь	с. Прутівка Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.	19 січня	20 січня	Контакт об'єктів справи «Блок»

справи «Блок», 4 – їх контакти, 3 – представники загальнодемократичного руху та 1 – об'єкт справи «Філіал»). Січневі арешти стали початком най-

більш масштабної репресивної кампанії проти українського дисидентства, яка тривала протягом 1972–1973 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажан О., Данилюк Ю. *Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.)*. К. : Рідний край, 2000. 389 с.
2. Бажан О. Спецоперація КДБ УРСР «Блок»: розробка, хід, наслідки. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2013. Т. 143. С. 30–36.
3. *ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України*.
4. Зайцев Ю. Друга хвиля погрому антирежимної опозиції (1972–1973). *Новітня доба*. 2015–2016. Вип. 3–4. С. 112–121.
5. Захаров Б., Захаров Є. «Генеральний погром»: як це було. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/12/160770/>. (дата звернення: 25.06.2022).
6. Касьянов Г. *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років*. К. : Кліо, 2019. 248 с.
7. Курносів Ю. *Інакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.)*. К., 1994. 221 с.
8. Русначенко А. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*. К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.

REFERENCES

1. Bazhan O., Danyliuk Yu. *Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.)* [Opposition in Ukraine (Second Half of the 50s – 80s of the 20th Century)]. K. : Ridnyi kraj, 2000. 389 s. [in Ukrainian].
2. Bazhan O. Spetsoperatsiia KDB URSR «Block»: rozrobka, khid, naslidky [Special Operation of the KGB of the Ukrainian SSR "Block": Development, Course, Consequences]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky*. 2013. T. 143. S. 30–36. [in Ukrainian].
3. *HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy* [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine].
4. Zaitsev Yu. Druha khvyliia pohromu antyrezhymnoi opozytsii (1972–1973) [The Second Wave of the Pogrom of the Anti-regime Opposition (1972–1973)]. *Novitnia doba*. 2015–2016. Vyp. 3–4. S. 112–121. [in Ukrainian].

-
5. Zakharov B., Zakharov Ye. *«Heneralnyi pohrom»: yak tse bulo* [The "General Pogrom": how it was]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/12/160770/>. (data zvernennia: 25.06.2022). [in Ukrainian].
  6. Kasianov H. *Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960–1980-kh rokiv* [Dissent Voices: Ukrainian Intelligentsia in the Resistance Movement of the 1960s and 1980s]. K. : Klio, 2019. 248 s. [in Ukrainian].
  7. Kurnosov Yu. *Inakomyslennia v Ukraini (60-ti – persha polovyna 80-kh rr. XX st.)* [Dissent in Ukraine (60s – First Half of the 80s of the XX Century)]. K., 1994. 221 s. [in Ukrainian].
  8. Rusnachenko A. *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv* [National Liberation Movement in Ukraine: Mid 1950s – Early 1990s]. K. : Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 1998. 720 s. [in Ukrainian].